

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN

“Det är på dig och mig det beror”

En kvalitativ textanalys av statens syn på individens ansvar i coronapandemin

Sarah Carlsson

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Statsvetarprogrammet
Nivå:	Grundnivå/Avancerad nivå
Termin/år:	Vt21
Handledare:	Per Oleskog Tryggvason

Abstract - 250 ord

Uppsatsens syfte har varit att ur en svensk kontext undersöka och beskriva statens syn på individens ansvar under coronapandemin. Undersökningen har genomförts med kvalitativ textanalys som metod och med induktiv ansats. Materialet som har analyserats är statsministerns två tal till nationen och fyra pressträffar som regeringen har anordnat under pandemin. Analysen har utgått från Michel Foucaults syn på makt, specifikt begreppen biomakt och regerandekunst (gouvernementalité). Studien visar hur individen under pandemins gång, från dess inledande fas i mars 2020 till mars 2021, har beskrivits och främjats till en moralisk och ansvarstagande medborgare, som tar ansvar för sig själv, för sin omgivning och för hela landet.

Innehållsförteckning

Abstract - 250 ord	2
Innehållsförteckning	2
Inledning	4
Bakgrund & tidigare forskning	6
Teori	11
Metod & Material	14
Analys och resultat	18
Första vågen	19
Andra vågen	21
Vaccinfasen	24
Diskussion och slutsatser	28
Referenser	30

Inledning

Syfte och problemformulering

Den 31 december 2019 rapporterades det första sjukdomsfallet av det nya coronaviruset i den kinesiska staden Wuhan (SVT, 23 januari 2020). Två veckor senare bedömde Folkhälsomyndigheten risken som låg för att viruset skulle sprida sig till Sverige (Folkhälsomyndigheten, 16 januari 2020a). Idag, nästan 1,5 år senare vet vi att utvecklingen tog en annan riktning och att över tre miljoner människor har dött efter att ha insjuknat med covid-19 (WHO, 10 maj 2021). Vardagen har vänts upp och ned, konsekvenserna och uppoffringarna har varit stora. Vår roll och vårt ansvar som medborgare har verkligen prövats och vi har alla behövt reflektera över våra val i vardagen, på jobbet, i kollektivtrafiken, i affären, och på restaurangen.

“Det är på dig och mig det beror” sa statsminister Stefan Löfven i talet till nationen den 22 november 2020. Dessa uppfordrande ord spelar på känslor om solidaritet och ansvar, vilket är talande för den svenska hanteringen av coronapandemin. I en internationell kontext sticker Sverige ut, som till skillnad från många andra länder inte baserar sin strategi på stränga restriktioner och stora nedstängningar, utan på medborgarnas tillit och villighet att följa Folkhälsomyndighetens rekommendationer (Rambarée & Nässén, 2020). Statsepidemiologen Anders Tegnell anspelar på liknande tema/känslor (?) när han till New York Times (28 mars 2020) sa ”Sveriges taktik vädjar till allmänhetens självbehärskning och ansvarskänsla. Det är så vi jobbar i Sverige”. Det här sätter fingret på en viktig fråga i vårt demokratiska samhälle, nämligen vad vi som medborgare kan förvänta oss av staten och vad staten förväntar sig av medborgarna. För även om Tegnell låter säker på sin sak så är det inte självklart att “det är så vi jobbar i Sverige”.

När SOM-institutet frågade svenskarna om deras förtroende för olika aktörers förmåga att hantera pandemin framkom det att förtroendet för staten var högt medan det var lägst för den enskilde medborgaren (Bengtsson, Brommesson & Edström, 2020). Det hade kanske inte varit så anmärkningsvärt om det inte vore för den växande litteraturen om statens förändrade roll i kris- och säkerhetsfrågor. Forskningen visar nämligen, paradoxalt nog, att staten under de senaste decennierna allt mer har försökt att flytta över ansvaret för krisberedskap och

krishantering till individen (Bennesved, 2020; Bergström, 2016; Cronqvist, 2009; Kvarnlöf, 2020; Larsson, 2019). Det här påvisar en diskrepans mellan medborgarnas och statens syn och förväntningar på vem som bär ansvar. För att det ska finnas rimliga möjligheter till ansvarsutkrävande krävs det att det finns en tydlig och transparent ansvarsfördelning, men denna diskrepans skvallrar istället om en otydlighet.

Sprungna ur denna bakgrund finner vi uppsatsens syfte uppsatsens syfte, vilket är att undersöka och beskriva statens syn på individens ansvar under coronapandemin. Det här sätts i en kontext av en förändrad svensk kris-och säkerhetsdiskurs, en förändring som kan ha implikationer för svensk demokrati. En stor del av den tidigare forskningen rör *krisberedskap*, hur regering och myndigheter med olika styrtekniker har försökt att forma och framställa den goda medborgaren, som förbereder sig för en kris och tar sitt ansvar (Asp & Sjölund, 2014; Enander, 2018; Kvarnlöf, 2020). Det finns dock inte lika mycket studier om hur staten förmedlar individens roll och ansvar i ett läge av *krishantering* och framför allt inte under en större kris av den magnituden som vi ser nu, i samband med coronapandemin. Denna studie bidrar därför till att fylla i den forskningsluckan.

Uppsatsen inleds med bakgrund och tidigare forskning, därefter teoriavsnitt, följt av metod och material, analys och resultat, diskussion och slutsatser.

Bakgrund & tidigare forskning

I det här avsnittet ges en historisk överblick över hur krishantering och krisberedskap har växt fram i Sverige, genom olika utredningar, propositioner och politiska beslut. Forskningen visar hur den här diskursiva processen har lett fram till dagens decentraliserade ansvarsfördelning. Vidare beskrivs olika roller och grupper som faller in i bilden av den krisberedda medborgaren, men som nödvändigtvis inte är ett ideal att sträva mot. Kapitlet avslutas med en sammanfattning och leder fram till uppsatsens frågeställningar.

Historisk överblick - krishantering och ansvarsfördelning

Marie Cronqvist (2009) och Peter Bennesved (2020) placerar startskottet till det allt mer decentraliserade ansvaret och den förändrade kris-och säkerhetsdiskursen till efterkrigstiden, och menar att individualiseringen tydliggjordes under 1960-talet. Cronqvist skriver att civilförsvaret knöts ihop med folkhemsidéologin, vilket yttrade sig i broschyrerna *Om kriget kommer* som gavs ut flera gånger under åren 1943-1989. Där framställdes en sammankoppling mellan det lilla hushållet med det större folkhemmet och den nationella identiteten (Cronqvist, 2009, s.192-193). I *Om kriget kommer* från 1961 presenterades begreppet självskydd och man underströk familjens aktiva roll för civilförsvaret och i samhället (Cronqvist, 2009, s.194). Självskydds-idén var en del i utvecklingen av en mer liberal och individbetonad krisberedskap (Bennesved, 21 april 2020). Kollektivet och gemenskapsidéalen med strävan om det goda samhället fanns kvar, men inte lika tydligt, och den enskildes ansvar betonades allt mer i *Om kriget kommer*-broschyren på 1980-talet (Cronqvist, 2009, s.194).

Även om individualiseringen av krisberedskapen inleddes redan efter andra världskriget, verkar det ha intensifierats runt millennieskiftet. Flera forskare menar nämligen att den diskursiva förändringen tog fart på allvar i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet, då hotbilden förändrades efter kalla kriget (Bergström, 2016; Larsson, 2019; Asp & Sjölund, 2014). Dahlstedt beskriver det som att under 1980- och 1990-talen så börjar skiftet från det kollektiva och statliga ansvaret till en regim som betonar självständighet, marknadens

lösningar och individens ansvar (2009, s.32). I den offentliga utredningen *Säkerhet i en ny tid* som utkom 2001, adresserades gränsdragningen och förhållandet mellan statens och individens roll för krishantering (SOU 2001:41). Det offentliga ansvar preciseras men de enskildas ansvar uttrycktes i mer generella termer (Asp & Sjölund, 2014). Utredningen slog även fast att organisationer, företag och enskilda inte hade tillräcklig kunskap för att hantera en kris under längre tid och att de saknade viljan att samverka (SOU 2001:41, 74, 77). Asp och Sjölund (2014) analys av offentliga dokument, som utredningar, propositioner och styrdokument under perioden 2001-2013, visar att det läggs stor vikt vid att allmänheten ska vara informerade om krishanteringssystemet och ansvarsfördelningen. Deras analys synliggör de offentliga aktörernas starka tilltro till att information och kunskap leder till krisberedda medborgare. I propositionen *Samverkan vid kris - för ett säkrare samhälle* (Prop. 2005/06:133) diskuterade regeringen särskilt individens ansvar och hur viktigt det är med information för att den enskilde medborgaren ska kunna ta det ansvaret. Forskning visar dock att det inte är så enkelt som att ökad information leder till att man tar ökade säkerhetsåtgärder, det finns alltså inget tydligt samband mellan kunskap om risker och en ökad krisberedskap (Kvarnlöf, 2020, s.19). Det är även utmärkande att man från statligt håll så starkt poängterar betydelsen av information för att skapa krisberedda medborgare, samtidigt som ansvarsbeskrivningen för individens roll är så otydlig och opreciserad. I ovan nämnda proposition framhåller även regeringen att rollerna och ansvarsfördelningen mellan staten och individen behöver tydliggöras (Prop 2005/06:133).

Det är vid den här tiden som Larsson menar att den diskursiva ansvarsförskjutningen verkligen inleds, framför allt efter tsunamikatastrofen 2004 och stormen Gudrun 2005, där Sveriges förmåga att hantera dessa kriser blev omdebatterad och ifrågasatt. Propositionen *Stärkt krisberedskap – för säkerhets skull* som kom några år därpå placerar individen i förgrunden för landets krishantering. "Individerna utgör den grund på vilken samhällets krishantering vilar" skriver den då moderatledda regeringen (2007/08:92, s.42). Enligt Larsson har ansvarsförskjutningen inte skett genom tvingande makt och lagändringar utan genom strategiska styrtekniker inom ramen för liberal regerandekunst. År 2012 påbörjades dessa mer konkreta styrtekniker, där regering och myndigheter försöker påverka medborgarna och få de att ändra tankesätt, både genom kunskapsspridning och informationskampanjer i olika typer av kanaler som podcasts, Youtube, broschyrer (*Om krisen eller kriget kommer*) och hemsidor (dinsäkerhet.se). Ansvarsfördelningen har strategiskt kommunicerats ut till medborgarna och har formulerats som en moralisk fråga, att det egna ansvarstagandet är en

solidarisk handling. Ansvarsförskjutningen sker således i former av “att styra utan att tvinga”, och kan förstås och analyseras inom ramen för Michel Foucaults teori om *gouvernementalité*. Det är en styrteknik där makt uttrycks och formas i diskursen snarare än genom tvingande maktutövning (Larsson, 2019).

Det decentraliserade krisberedskapssystemet framkommer även i de tre grundprinciperna - ansvarsprincipen, likhetsprincipen och närhetsprincipen, som först formulerades i socialdemokraternas proposition *Samhällets säkerhet och beredskap* (Prop 2001/02:158). Ansvarsprincipen innebär att den som har hand om en verksamhet under normala fall även har det ansvaret i en kris. Likhetsprincipen går ut på att verksamheten ska fortgå som normalt även under en kris, och om möjligt bedrivs från samma plats. Närhetsprincipen innebär att krisen ska hanteras där den inträffar, av de som är ansvariga och närmast berörda (Krisinformation.se, 2021). De stora statliga beredskapslagren med livsmedel och råvaror, som byggdes upp under andra världskriget, avvecklades i början av 2000-talet efter flera politiska beslut, och kan nu sägas falla under ansvarsprincipen (MSB, 2020a; MSB, 2020b). Denna avveckling kan ses som ännu en signal om att staten släpper ifrån sig ansvaret för krisberedskapen.

Den krisberedda medborgaren - krockande ideal?

Symbolen för den självgående medborgaren som tar ansvar för sin egen krisberedskap och aktivt förbereder sig inför kriser hittar vi bland annat i samtida grupper som survivalister och preppers, där den förra anses något mer extrem än den senare. Dessa grupper kännetecknas av misstro, både mot andra människor men även mot hela statsapparaten, och de tror ofta att samhällets institutioner är korrupta (Sandstig, 2019, s.72-73). Men eftersom att Sverige präglas av hög mellanmännisklig tillit och stort förtroende för det offentliga så är dessa ideal inte eftersträvaransvärda, och tycks inte vara användbara som drivkraft för att höja medborgarnas krisberedskap (Sandstig, 2019, s.84). Larssons (2019) analys av offentliga utredningar och propositioner mellan 1995-2018 visar visserligen att statens syn på medborgarna är, utöver att de saknar kunskap, att de har *för stor* tilltro till den offentliga sektorn.

Andra grupper som man sett har bra krisberedskap är de resursstarka med hög inkomst och/eller hög utbildning (Sandstig, 2019, s.83). De kan platsa i gruppen som Ann Enander (2018) kallar “säkerhetsaktivister”, resursstarka medborgare som är trygga, har en känsla av

kontroll och är samhällsengagerade. De kan agera förebilder, vara viktiga nyckelpersoner i frivilligarbete och hjälpa till att förstärka och föra ut olika budskap och information. I boken *Människors förhållningssätt till risker, olyckor och kriser* (2018) skriver Enander om hur medborgare kan engageras i kris- och säkerhetsarbetet, genom delaktighet och dialog. Det framställs således som positivt och i termer av att ha ett medborgarperspektiv, vilket kontrasterar sig mot exempelvis Larssons (2019) och Bergströms (2016) mer kritiska blick på medborgarens förändrade roll i krishantering.

Sammanfattning

Den tidigare forskningen visar hur svensk krishantering och beredskap successivt har decentraliserats och individualiserats, genom politiska beslut, utredningar och påverkansarbete i olika kanaler. Det inleddes efter andra världskriget, utvecklades under 1960-talet med lanseringen av självskydds-idén, och växlade upp under slutet av 1990-talet. Under början på 2000-talet intensifierades den diskursiva ansvarsförskjutningen och 2007 beskrevs individen som den avgörande grundbulten i krishantering (2007/08:92, s.42).

Det finns nu en hög förväntan från offentliga aktörer att medborgarna ska vara krisberedda, samtidigt finns det en låg tilltro till deras förmåga. Ansvaret yttras dessutom i relativt generella och vaga termer och det finns inte någon närmare specificering av vilka uppgifter som bör ligga hos de enskilda (Asp & Sjölund, 2014). Under coronapandemin uttrycker medborgarna själva ett högt förtroende för statens förmåga att hantera krisen, och ett lågt förtroende för sig själva, den enskilde medborgarens hantering (Bengtsson, Brommesson & Edström, 2020). Det här vittnar om en problematik och belyser ett behov av vidare forskning.

Frågeställningar

Jag tyckte mig känna igen den diskursiva formeringen av den ansvarstagande individen i kommunikationen kring den nuvarande coronakrisen, det som bland annat Larsson (2019) ger uttryck för. Hans artikel *Ansvarsförskjutning och liberal styrning i skapandet av krismedvetna medborgare* utkom i slutet av 2019, strax före pandemins intåg. Där beskrivs hur staten genom ett moraliserande påverkansarbete försöker forma medborgarna till att bli mer krismedvetna och ta ett större ansvar. Jag väljer därför att fortsätta på Larssons spår och har inspirerats av de frågeställningar som han ställde upp i artikeln. För att det ska relatera mer specifikt till coronapandemin och uppsatsen syfte har frågorna modifierats något, med undantag för frågan om styrtekniker, som är densamma.

Frågeställningarna som anses besvaras lyder därmed så här:

1. Hur beskrivs individernas roll och grundläggande ansvar i den svenska krishantering under coronapandemin 2020-2021?
2. Vilka styrtekniker används för att främja medborgarnas vilja att förändra sitt beteende och ta ett större eget ansvar för sin egen och samhällets säkerhet?

Teori

Uppsatsens teoretiska ramverk grundar sig i Michel Foucault och hans maktperspektiv och begreppsapparat, specifikt begreppen biomakt och *gouvernementalité*, vilka går hand i hand. *Gouvernementalité* kan översättas på många sätt, vanligen som styrningsmentalitet, styrningsrationalitet, styrningsmakt, regerandekunst och regerandekomplex (Axelson & Qvarsebo, 2017 & Larsson, 2019, Foucault, 2010, s.448). Jag har även noterat att man i svensk litteratur använder den engelska översättningen, *governmentality*, vilket kan tyckas märkligt då Foucault var fransman. Hädanefter i uppsatsen används översättningen regerandekunst. Dessa begrepp presenteras närmare efter en introduktion av Foucaults övergripande syn på makt.

Makt

Centralt för Foucault är att makten finns överallt, den utövas från alla håll och den är inte ett objekt som kan ägas utan makt är något som utövas (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.36, s.122-125). Makten är även produktiv, genom att den ordnar och skapar kroppar, kunskap, och diskurser, vilket gör att den bildar vår omvärld och hur vi ser på och pratar om den. På så sätt är makt även begränsande eftersom andra synsätt samtidigt exkluderas i processen. Makten tydliggörs när man skärskådar diskurser, för där fastställs kunskap och där bildas sanna eller falska verklighetsbilder. Det är alltså för Foucault inte tal om någon objektiv sanning, utan den konstitueras i diskurser mellan subjekt (Jorgensen & Phillips, 2000, s.20-21). Diskursen sätter därmed ramarna för vad som får sägas och inte sägas, och för vilka handlingar och beteenden som är okej (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.134). Man kan även uttrycka det som att diskurser skapar mening och makt, så när olika fenomen formuleras som problem blir de också möjliga att styra (Axelson & Qvarsebo, 2017, 140).

Maktutövning har således inte en bestämd, enkelriktad väg utan kommer i olika former och rymmer motsättningar och konflikter. Det här perspektivet påverkar hur vi ser på de som styr och de som blir styrda och får konsekvenser för relationen mellan stat och medborgare. Medborgarna i en demokrati blir inte bara styrda uppifrån utan de har själva makt att förändra samhällsutvecklingen, bland annat genom att gå och rösta i allmänna val. Den politiska makten grundar sig i medborgarnas acceptans och förtroende för de olika

samhällsinstanserna, exempelvis riksdag och regering. Det gör att medborgarna är delaktiga i styrningen av sig själva. Makten utövas inte bara med tvång i form av till exempel lagar utan kanske framförallt i subtil form när vi internaliserar vissa normer och tar de till oss så att de styr hur vi agerar, vilket med Foucaults vokabulär kallas självreglerande makt (Axelson, & Qvarsebo, 2017, s.20-22).

Biomakt / biopolitik

Biomakt, eller biopolitik är en särskild form av maktutövning och maktteknologi som riktas mot ett specifikt objekt, befolkningen (Foucault, 2008, s.220). Foucault gör själv ingen tydlig avgränsning mellan de två begreppen men biopolitik kan tänkas som strategin som tillämpar biomakten i praktiken (Nilsson, 2008, s.123). Tillsammans med den disciplinära makten, som inriktar sig på individen, växte biomakten fram under 1700-talet (Nilsson, 2008, s.123).

Tidigare dominerade den maktstruktur där det fanns en suverän, vanligen en monark, som styrde genom lagar och med våld. Men Foucault ställer sig kritisk till de som i dagens samhälle fortfarande använder en sådan maktanalys, där man främst intresserar sig för tvång och olika förbud. Han intresserar sig istället mer för den produktiva makten som avlöste den suveräna, och som består av både den disciplinära och den biopolitiska makten (Axelsson & Qvarsebo, 2017, s.36-46). Medan den disciplinära makten främst verkar genom institutioner, som skolan, fängelset, sjukhuset och armén, så utövas biomakten vanligen genom staten. Det är dock lite mer komplext än så, eftersom makten utövas på många plan och åt olika håll. Staten är dessutom delaktig eller en del av många institutionella verksamheter (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.43, 62).

Foucault identifierar alltså att det vid 1700-talet växte fram denna hälsoinriktade politik med syftet att skapa ett välmående samhälle. Läkemedel kom nu att användas som mer än ett medel för att främja liv och motverka död, det blev även ett sätt att hålla ihop kollektivet, det vill säga populationen. Läkare och läkemedelskonst fick en betydande roll i att administrera den hälsosamma populationen genom att observera och reglera "samhällskroppen" (Foucault, 2000, s.114-116, s.121). Medicinvetenskapen användes för att stärka människolivets kvalitet och den biologiska kroppen, och samtidigt kunde man även stärka arbetskraften och med biopolitiska tekniker effektivisera samhället (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.64-65).

Eftersom biopolitiken intresserar sig för populationens välmående och hälsa, så blir fenomen som födelsetal, sjukdom, ålderdom, reproduktion, mortalitet och svält väldigt centralt

(Foucault, 2008, s.220, Foucault 2009, s.42) och kommer till uttryck i tekniker som kontrollerar befolkningen, såsom vaccinering och föreskrifter om hygien (Nilsson, 2008 s.124). Genom att kategorisera befolkningen och föra statistik om liv, död, sjukdomar, äktenskap med mera, görs dessa områden till politiska problem och som följaktligen kan regleras och styras av staten och olika institutioner (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.63). Den biopolitiska utvecklingen har därigenom ställt den normerande och reglerande makten i förgrunden, den som baseras på vetenskap, kunskap och expertis, och till följd av detta har vikten av den juridiska makten med lagar avtagit (Gutting & Oksala, 2021).

Gouvernementalité / regerandekunst

Regerandekonsten är också en typ av styrning, vars syfte är att forma och påverka människors beteenden (Nilsson, 2008, s. 129). Det här maktbegreppet är dock mer komplext och innefattar fler maktteknologier, men går ändå hand i hand med biomakten. Man kan även se biomakten som en del av regerandekonsten (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.91-94). Den här typen av styrning placerar än mer ekonomin i den politiska styrningen och den mest framträdande regerandekonsten är den (ny-)liberala som växte fram under 1900-talet. Den liberala styrningen förankras i frihet och idealet är att individen styr sig själv genom att på ett ansvarsfullt och självdisciplinerat vis använda sig av friheten. Då är man som mest till nytta både för sig själv och för samhället (Nilsson, 2008, s.133). Regerandekonsten är därför en maktsyn som åskådliggör hur makten inte bara kommer uppifrån utan även inifrån i självstyrningen. Staten ses här inte som det högsta styrande organet, utan mer som en del i en flerdelad maktform där olika styrningsformer binds ihop (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.98). De liberala styrformerna, som präglar stora delar av världen, innebär att staten har kommit att styra mer på avstånd för att främja ansvarstagande och självständiga individer. Genom olika tekniker placeras befolkningen i en moralisk roll som förväntas ta sitt ansvar, delta aktivt i civilsamhället och vara goda medborgare (Dahlstedt, 2009, s. 28-31). När man framställer den enskilde medborgaren med vissa moraliska egenskaper och skyldigheter så skapas ett ideal, vilket medborgarna styrs mot. Dessa dygder målas i diskursen upp som naturliga och självklara och blir likställda med civilsamhällets naturliga ordning (Dahlstedt, 2000, 293-294). Regerandekunst är därmed användbart som begrepp och teoretiskt verktyg för att studera hur staten främjar dessa önskvärda beteenden genom kommunikationen mellan sig och befolkningen. Det är ju, som nämnts tidigare, i diskursen som individer och befolkning blir styrbara (Sjölander-Lindqvist et al 2020, s.2).

Metod & Material

I detta avsnitt beskrivs vilken metod och vilket material som har använts för att besvara studiens övergripande syfte. Här diskuteras även processen och tillvägagångssättet för inhämtandet och tolkningen av det empiriska materialet. Till sist beskrivs de metodologiska avvägningar som gjorts och potentiella begränsningar.

För att undersöka och beskriva statens syn på individens ansvar används kvalitativ textanalys som metod. Det är en metod som lämpar sig för att identifiera mening och meningsskapande processer, och där man utgår från att olika fenomen och aktörer ges mening i relationen till andra och utifrån de sociala kontexterna (Esaiasson, et al, 2017, s.211-212). Som nämnts tidigare så anser Foucault att mening och makt skapas i diskursen, vilket möjliggör styrning och problematisering av olika fenomen (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.134, s.140). Jag gör förvisso inte någon renodlad *diskursanalys*, men genom att analysera det valda materialet ges ändå en inblick i den större kris-och säkerhetsdiskursen. Omfånget och syftet för denna studie rymmer det som uttrycks genom språket och som därför kan analyseras genom textanalys, det vill säga hur regering och myndigheter beskriver och framställer den enskilde medborgarens roll och ansvar under coronapandemin. Även om en diskursanalys hade varit fruktbar för ämnet så kräver den mer kött på benen, nämligen både studiet av språk och praktik, vilket inte ryms inom ramen för den här kandidatuppsatsen (Esaiasson, et al, 2017, s.215).

Material

Det empiriska materialet består av statsministerns båda tal till nationen och av fyra pressträffar som regeringen har anordnat. Pressträffarna valdes utifrån Regeringskansliets spellista på deras Youtubekanal, en lista med över 200 klipp av pressträffar och information kring hur regeringen och aktuella myndigheter arbetar med coronahanteringen. I skrivande stund sträcker sig innehållet från mars 2020 - maj 2021. Spellistan underlättade urvalsprocessen då den enkelt gav en samlad bild och överblick över vilka aktörer som deltagit på de olika pressträffarna. För vidare avgränsning så valdes pressträffar där antingen socialminister Lena Hallengren, statsminister Stefan Löfven eller Folkhälsomyndighetens generaldirektör Johan Carlsson medverkade. Både Löfvén och Hallengren har framträdande roller och positioner och har varit väldigt synliga under rapporteringen om corona (Ghersetti,

2021, s.36). Även Folkhälsomyndigheten har haft en centralitet under pandemin, och de blir särskilt intressanta ur ett Foucauldianskt perspektiv om biomakt, då Folkhälsomyndighetens ansvarsområde är folkhälsan. Även om Anders Tegnell må ha varit mer “i ropet” var han inte lika framträdande i den särskilda spellista som klippen valdes ifrån. Statsministerns tal till nationen den 22 mars 2020 fanns inte med i listan men togs med ändå, på grund av dess direkta tilltal till hela svenska folket.

Vidare genomförande

När jag hade sorterat ut vilka pressträffar där Hallengren, Löfven och Carlsson medverkade så lyssnades klippen igenom för att ytterligare avgöra vilka som var relevanta för undersökningen. Relevansen avgjordes genom att välja ut de pressträffar som berörde ansvar, medborgare, åtgärder och rekommendationer, där de två sistnämnda kan ses som styrtekniker för att forma individen. Materialet valdes även utifrån tre perioder av pandemin, den inledande fasen, den “andra vågen” och fasen då vaccinet blev aktuellt. Detta bidrar till en struktur och tematisering av resultatet och underlättar ytterligare urvalsprocessen. Den längre tidshorisonten bidrar också till att kunna se huruvida individens ansvarsbeskrivning skiftar under krisens gång. Vidare transkriberades filmmaterialet för att kunna göra en textanalys och lättare hitta mönster i texten.

När pressträffarna var nedskrivna lästes först texterna igenom översiktligt för att stifta bekantskap med materialet. Därefter påbörjades den djupare, mer noggranna och aktiva läsningen genom att ställa de konkreta frågeställningarna till varje text, i enlighet med de rekommendationer som ges i *Metodpraktikan* (Esaiasson, et al., 2017, s.228-229). För tydlighet och som påminnelse repeteras frågorna här:

1. Hur beskrivs individernas roll och grundläggande ansvar i den svenska krishanteringen under coronapandemin 2020-2021?
2. Vilka styrtekniker används för att främja medborgarnas vilja att förändra sitt beteende och ta ett större eget ansvar för sin egen och samhällets säkerhet?

För att bearbeta, reda ut och hitta tematik i textmaterialet färgkodades och antecknades det som var relevant utifrån frågeställningarna. Jag letade först efter det som beskrev individens ansvar och roll för att sedan ta mig an den något mer komplexa uppgiften att koda hur medborgaren styrs in i den rollen och med det ansvaret. Det handlar alltså om på vilket sätt

och med vilka ord staten försöker styra medborgarna, för att främja önskvärda beteenden och skapa den goda medborgaren. Detta kan sägas vara mer av ett latent, underliggande budskap till skillnad från roll- och ansvarsbeskrivningen som är mer av ett manifest budskap och kan utläsas lite mer direkt. Detta tas dock inte för givet vid läsning och tolkning av materialet.

Min ansats är dock induktiv, så jag hade inget på förhand givet kodschema och inga bestämda svars-kategorier. Men med hjälp av frågorna höll jag kursen för vad som var relevant (Esaiasson, et al, 2017, s.227-229). Efter ha läst och antecknat viktiga passager, termer och framställningar som relaterade till frågorna så kunde jag till sist finna mönster och skapa teman, vilka syns exemplifierande i tabellen nedan.

ROLL	ansvarstagande, förnuftig, uthållig, solidarisk, hemarbetande
ANSVAR	individuellt och kollektivt
STYRTEKNIK	information, moral, normer, tvång, kontroll

Texterna läses samtidigt ur ett Foucauldianskt perspektiv med teorierna om biomakt och regerandekunst. En analys som inspireras av Foucault innebär att man anlägger ett visst förhållningssätt och ställer en viss typ av frågor kopplade till makt. Man kan då använda många olika verktyg och behöver nödvändigtvis inte följa en snäv modell (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.145). Genom att undersöka maktpraktiker kan man åskådliggöra hur människor formas till "önskvärda subjekt och medborgare" (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.123), vilket är passande för uppsatsens syfte och knyter särskilt an till frågeställningen om styrtekniker.

Materialdiskussion

När man gör en kvalitativ textanalys är det viktigt att vara medveten om att det rör sig om subjektiva tolkningar, och att jag som tolkare har en viss förförståelse och förväntning på texten, vilket kan skilja sig från hur någon annan tolkar innehållet. Men med hjälp av de givna forskningsfrågorna, med transparens och öppenhet kring tolkningsprocessen och en kritisk inställning till den egna tolkningen skapar man mycket bättre förutsättningar för en bra textanalys (Teorell & Svensson, 2007, s.101; Esaiasson, et al, 2017, s.228-231). Jag vill därför vara tydlig med att poängtera min förförståelse som bygger på tidigare litteratur om ansvarsfördelning och krishantering. De studierna tillsammans med den teoretiska utgångspunkten kring makt och medborgarideal ger mig en viss typ av "glasögon" som läggs

på vid läsningen och tolkningen av materialet. Andra som studerar samma pressträffar och tal har kanske en annan förståelse och således andra glasögon, men genom att vara transparent och tydlig med syfte och frågeställningar som ställs till materialet styrker jag trovärdigheten. Genom att vara noggrann vid läsningen, vara konsekvent med kategorisering och användning av frågeställningarna, och genom att använda citat för att ordagrant återge delar av pressträffarna, skapas en högre pålitlighet.

Det går att diskutera huruvida materialet är tillräckligt och huruvida urvalet av dessa har gått till på lämpligaste sätt. Med ett snävare material möjliggörs dock en djupdykning i texterna, något som inte hade varit möjligt i samma utsträckning om fler pressträffar hade analyserats. Så med tanke på studiens begränsade tidsram togs beslutet om att hålla materialet till två “tal till nationen” och fyra pressträffar. Dessa presenteras i tabellen nedan:

Datum	Pressträff / Tal
22 mars 2020	Statsministern håller tal till nationen
24 mars 2020	Pressträff med Lena Hallengren och Johan Carlsson
17 november 2020	Pressträff med Stefan Löfven, Lena Hallengren och Johan Carlsson
22 november 2020	Statsministern håller tal till nationen
18 februari 2021	Pressträff med Stefan Löfven, Lena Hallengren och Johan Carlsson
31 mars 2021	Pressträff med Stefan Löfven, Lena Hallengren och Johan Carlsson

Analys och resultat

I detta avsnitt presenteras och analyseras det empiriska resultatet. Analysen är strukturerad utifrån de tre valda perioderna: den första “vågen”, andra “vågen” och den tredje perioden då vaccinet har kommit till Sverige och vaccinationen har inletts (SVT).

Även om jag i bearbetningen av materialet kunde kategorisera upp enligt styrtekniker och individens roll och ansvar, så fungerar det inte lika bara med en sådan uppdelning i löpande text. Det skulle bli allt för stolpigt att försöka hålla isär dessa begrepp då de verkar tillsammans och förstärker varandra. Individens roll beskrivs bland annat i termer av dess ansvar, och ansvaret hängs upp på vilken roll individen bör ta under krisen. De styrtekniker som används går bland annat ut på att framställa medborgarens roll och ansvar och leda den mot ett visst ideal. Det kommer dock ändå framkomma hur både individens roll och ansvar beskrivs, och med vilka styrtekniker Stefan Löfven, Lena Hallengren och Johan Carlsson med sitt språkbruk och sina formuleringar försöker att styra och främja den önskvärda medborgaren.

Varje period analyseras utifrån två pressträffar eller tal, och dessa hålls relativt åtskilda och följs kronologiskt, även om viss invävning mellan dem görs. Det tydliggörs dock vilken aktör som har sagt vad.

Första vågen

- Statsministerns tal till nationen 22 mars 2020
- Pressträff 24 mars 2020 med Lena Hallengren och Johan Carlsson

Den 11 mars 2020 klassade WHO covid-19 som en pandemi (Folkhälsomyndigheten, 2020b, 11 mars). I denna inledande, men intensiva fas av krisen håller statsminister Stefan Löfven sitt första tal till nationen. Han blickar framåt och manar till förberedelse inför en prövningens tid. Medborgarna uppmanas att vara uthålliga och flexibla, då krisen kan pågå länge men situationen kan samtidigt förändras snabbt. Han målar upp den vuxne individen som sansad och förnuftig med orden: “Och vi som är vuxna behöver nu vara just vuxna. Inte sprida panik eller rykten”.

Löfven använder ett direkt och personligt tilltal och vänder sig dels till befolkningen som helhet, med orden “det svenska folket” och dels till den enskilde vilket, framkommer i dessa yttringar: “Nu behöver varje person förbereda sig mentalt på vad som väntar” och “Det kommer några få avgörande stunder i livet då du måste göra uppoffringar, inte bara för din egen skull utan också för att ta ansvar för din omgivning, för dina medmänniskor och för vårt land”. Biomakten kommer här till uttryck i den kollektivistiska betoningen på befolkningen (Foucault, 2008, s.220) och även vidare i vad som anses vara hotat, vilket är “liv, hälsa och jobb” enligt statsministern. De biopolitiska teknikerna syftar till att skapa ett välmående samhälle, främja folkhälsan, stärka människolivet och följaktligen skapa en produktiv arbetskraft (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.64-65). Det finns även drag av regerandekonstens mekanismer, i synen på individens ansvarstagande och de moraliska egenskaper som knyts till denna roll (Nilsson, 2008, s.133), i form av att behöva göra *uppoffringar* för både individens egen skull men också för sin *omgivning*, sina *medmänniskor* och för *landet*. Individens sätts på så sätt in i det gemensamma där den förväntas ta ett stort ansvar och har en viktig roll att spela.

Löfven vänder sig till två typer av individer i sitt tal. Det är den arbetande vuxne individen och den äldre eller på annat sätt sårbara individen. Den arbetande person kommer till uttryck när statsministern säger att han förstår den oro som många kan ha för att förlora sitt jobb, och att regeringen arbetar för att “lindra konsekvenserna för dig som arbetar och för våra företag”. Han återkommer flera gånger till temat om jobb och företag, vilket signalerar om dess betydelse för staten. Den ansvarsfulle individen beskrivs till exempel som någon som “stödköper en lunch att ta med från den lokala restaurangen”. Här framkommer också en typ av moraliserande styrning mot ett ideal. Att göra det där stödköpet hos restaurangen och att handla åt grannen, det är “solidaritet i praktiken” säger Löfven.

Den andra typen av individ som han riktar sig direkt till är den som är 70 år eller äldre, eller som tillhör en annan riskgrupp. Den personen har också ett ansvar att förhindra smittspridning och den behöver göra det genom att begränsa sitt liv. Här ställs det återigen mot det gemensammas bästa, “för din egen skull, så klart, men också för att skydda andra människor och ge sjukvården möjlighet att klara av situationen”.

Två dagar senare, den 24 mars 2020, håller socialminister Lena Hallengren och Johan Carlsson, generaldirektör för Folkhälsomyndigheten, pressträff. Hallengren inleder med att förklara det allvarsamma läget, att "liv, hälsa och jobb är hotade" och att hundra personer vårdas eller har vårdats på intensivvårdsavdelning. Det statistiska framställandet kring antal sjuka är ett sätt för staten att styra befolkningen i enlighet med biopolitiken (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.63)

I pressträffen läggs stor vikt vid påsken och vad man som medborgare bör tänka på inför högtiden. Situationen är allvarlig och "årets påsk blir inte som vanligt" säger Hallengren. Individens, den fysiska kroppen och var den placeras rumsligt blir föremål för styrning. "Ni måste följa de skarpa rekommendationer som finns", förklarar socialministern och beskriver det i termer av att hålla avstånd, inte sitta tätt eller trängas. Carlsson berättar ingående om vad man bör tänka på om man vill resa under påsken, som beskrivs som en stor reshelg. Den som är sjuk ska "sitta hemma", men andra som har tänkt att resa "måste ta sig en funderare, är den här resan verkligen nödvändig", säger Carlsson. Han beskriver olika risker med resandet, både på väg till resmålet men också på plats och att man har ett eget ansvar för att kunna isolera sig eller ta sig hem om man blir sjuk. Man kan inte räkna med att belasta sjukvården och de knappa resurser som är på många av dessa platser. De använder ingen tvingande styrning, men genom att upplysa och informera om risker så hoppas de att medborgarna hörsammar och följer råden och "de skarpa rekommendationer", som Hallengren uttrycker det. Man styr på avstånd, och ger individen frihet att själv bestämma men mot bakgrund av att det finns risker och att man kan utsätta andra för fara.

Genom att förklara hur vardagen såg ut tidigare, vad som var normalt och kontrastera det mot den nya situationen där folk dör och viruset sprider sig globalt så etableras nya normer. Det normala förut var enligt både Hallengren och Carlsson att resa under påsken. Men genom att Hallengren förklarar att "årets påsk blir inte som vanligt" så implicerar det att den nya normen är att man inte bör resa. Medborgaren har ett ansvar för sig själv, för släktingar, grannar, för "alla andra" och för hela Sverige. Att ta sitt ansvar innebär bland annat att följa rekommendationerna om hygien, isolering vid sjukdom och hemarbete (om det finns möjlighet).

Sammanfattning:

Individen bör ta en solidarisk, ansvarstagande roll och på så sätt hjälpa sina medmänniskor och hela landet. Det uttrycks förväntningar om att individen ska vara uthållig, flexibel och förnuftig. Den ansvarsfulla individen följer råd och rekommendationer. Styrningen sker genom upplysning, information och med moraliska argument om att göra uppoffringar för att skydda andra sårbara personer.

Andra vägen

- Pressträff 17 november 2020 med Stefan Löfven, Lena Hallengren och Johan Carlsson (medverkade gjorde även Sveriges vaccinsamordnare Richard Bergström)
- Statsministerns tal till nationen 22 november 2020

Både på pressträffen 17 november och i statsministerns tal till nationen den 22 november 2020, målas en mörk bild upp och verkligheten beskrivs som hård och brutal. Medan Löfven i sitt första tal blickade framåt och visade tilltro för folkets ansvarstagande, så blickar han nu bakåt med viss förbistring. Nu hörs hårdare tongångar och en mer moraliserande uppfordran för att få medborgarna att ändra sitt beteende och återigen ta sitt ansvar. “Den ansvarskänsla och respekt som svenska folket visade under våren syns inte längre på samma sätt”, säger Löfven under pressträffen den 17 november 2020. Vidare berättar han hur över 6000 människor har avlidit i Sverige till följd av pandemin, vilket känns igen som en biopolitisk maktmekanism. När det ställs mot att *svenska folket* inte har tagit sitt ansvar läggs en skuld på hela befolkningen som då målas upp som ett problem. På grund av detta beskrivs att regeringen har “lämnat en del tuffa men helt nödvändiga besked”, vilka är förbud om att inte fler än åtta personer får delta i allmänna sammankomster och att alkohol inte får serveras efter klockan 22.00. Regeringen går alltså in med mer disciplinära maktmedel när befolkningen inte förvaltar sin frihet och ansvar på ett önskvärt sätt. Löfven säger även att det “krävs rejäla, rejäla beteendeförändringar” och att det rapporteras om trängsel på krogar, i butiker och på hemmafester.

Efter upplysningen om de dystra dödssiffrorna och de nya förbuden så presenteras dock ett nytt verktyg och lösning på krisen, där regeringen belyser sitt eget ansvarstagande. Löfven förklarar att “vaccin är på väg” och att de redan under våren lade fram en strategi för att säkra tillgången och även för att själva vaccinationen ska ske effektivt. Vaccinet är det “som gör att man känner hopp och förtröstan”. Men det betyder inte att man kan pusta ut, medborgaren

har fortfarande ett stort ansvar påpekar Löfven. Och här vänder han sig till individen igen med ett direkt och uppfostrande tilltal. "Så nu har alla som bor i Sverige ett mycket tungt ansvar, var och en behöver göra sin plikt, ta sitt ansvar för att stoppa den här smittspridningen, ett ansvar att ta reda på vilka råd och rekommendationer är det som gäller där just jag bor, att bara träffa människor som du bor med, att stanna hemma om du är det minsta sjuk, att tvätta händerna ofta och noggrant, och du som är arbetsgivare möjliggör för dina anställda att jobba hemifrån om det går." Här preciseras ansvaret mer än vad som gjorts tidigare. Medborgaren förväntas ta del av de *lokala* råden, inte bara de allmänna. Råden om handhygien beskrivs inte längre som att "tvätta händerna" utan de ska tvättas "ofta och noggrant".

"Det finns ljus i tunneln men just nu är det mörkt", säger Lena Hallengren under pressträffen och påtalar att nu måste "alla i Sverige ta nya tag för att följa de skarpa råden och restriktionerna". Vaccinet är ljuspunkten, det kan med biopolitiska ord hjälpa samhällskroppen mot det biologiska hotet som är covid-19. Det är en viktig lösning medan medborgarnas bristande respekt och ansvarskänsla är ett problem. Samtidigt så porträtteras fortfarande den individuella, men gemensamma, kraftansträngningen som en del av lösningen. Det här ger uttryck för den kollektivistiska synen på befolkningen som är en viktig del inom biopolitiken (Foucault, 2000, s.114-116, s.121).

Nu talas det inte längre om rekommendationer, utan det är utbytt till restriktioner som vi såg här ovan. Både Hallengren och Carlsson använder det nya ordet, vilket återkopplar till de skarpa och precisa tongångarna som Löfven gav uttryck för. De nya förbudena och användandet av ordet restriktioner istället för rekommendationer signalerar om en mer disciplinär och auktoritär maktteknik, samtidigt som regerandekonsten är framträdande i hur medborgaren framställs i en moralisk roll med skyldigheter gentemot samhället, samtidigt som det är upp till individen själv att ta det ansvaret (Dahlstedt, 2009, s. 28-31). Men att alla ska hjälpas åt och göra sin *plikt* beskrivs i självklara ordalag, som att det är naturligt. Den moraliska styrningen vävs ihop med de tvingande åtgärderna vilket resulterar i en slags normalisering. Exempelvis säger Hallengren "ingenstans i landet ska vi ha stora sammankomster, utan nu är det åtta som är den nya normen". Det som är ett uttalat förbud för vissa slags tillställningar används samtidigt som en norm, något som bör följas i alla sammanhang.

Det finns en liknande normerande styrning vad gäller vaccinet, där Hallengren beskriver att det i Sverige traditionellt sett finns en hög vaccinationsgrad. De här orden är normerande och skapar en bild av hur det är, men också av hur det bör vara och hur folket bör agera. Därför är min tolkning att det framställs som en norm i Sverige, att här så vaccinerar vi oss.

Hallengren försäkrar på samma gång att det ska finnas tillgång till “väldigt mycket information, att vi ser till att människor får svar på sina frågor, och det är ju också en del av det som Folkhälsomyndigheten hela tiden arbetar med tillsammans med regionerna, att hålla uppe vaccinationsgraden i olika sammanhang”. Den här tilltron som sätts till information och kunskap känns igen i Asp och Sjölund (2014) studie som visar hur offentliga aktörer värderar informationsspridning väldigt högt. När Hallengren även relaterar informationen till Folkhälsomyndigheten, och hur de har erfarenhet av att arbeta med vaccination, så läggs en extra tyngd bakom orden. Det kan kopplas till biomakten, inom vilken kunskap och expertis värderas högt (Gutting & Oksala, 2021).

Löfven uttrycker en liknande syn på individen och dess ansvar i talet till nationen den 22 november 2020. Sommaren målas upp som en frist där “vi kunde träffa våra sköra släktingar ute i friska luften” och kontrasteras mot den nu mörka tiden där “faran ökar” och “allt fler smittas”. Löfven uppfordrar individen till ansvar med orden “ställ in, boka av, skjut upp”. Det här tankesättet och de allmänna rekommendationerna beskrivs som “den nya normen för hela samhället, för hela Sverige”. Om råden inte följs och folk inte tar sitt ansvar så kommer det att straffa sig, vilket blir väldigt tydligt i det här citatet av Löfven: “Det vi som land gör fel nu får vi lida för senare. Det vi gör rätt nu får vi glädje av senare. Det vi gör nu påverkar hur luciafirandet kommer att se ut. Hur julfirandet kommer att se ut. Vilka som fortfarande kommer att vara med oss i jul”.

Döden och sjukdomen målas upp som ett överhängande hot och som kan bli verklighet om inte du anpassar dig till normen. Löfven vänder sig direkt till individen med “du”-tilltalet: “Det är på dig och mig det beror”. Om inte *du* gör uppoffringar så kan en främling bli sjuk, en vän behöva vård och en släkting kan dö. Det direkta tilltalet fortsätter och individen placeras i en moralisk roll: “Det är för de människorna du måste visa beslutsamhet, självdisciplin och ansvarskänsla”

Sammanfattning:

Individen skuldbeläggs och beskrivs som att ha brustit i respekt och ansvarskänsla. Därför behöver den nu axla rollen som den ansvarstagande och plikttrogne medborgaren. På så sätt målas individen upp både som problemet och som lösningen i pandemin. Individen förväntas vara uppoffrande, vara behärskad och ha självdisciplin. Styrningen uttrycks både tvingande, genom förbud och restriktioner, och i termer av moral och normer. Det är upp till den enskilde att ta sitt ansvar, men om råden inte följs så riskerar folk att bli sjuka och dö.

Vaccinfasen

- Pressträff 18 februari 2021 med Stefan Löfven, Lena Hallengren och Johan Carlsson
- Pressträff 31 mars 2021 med Stefan Löfven, Lena Hallengren och Johan Carlsson

Läget beskrivs på pressträffen den 18 februari 2021 som “skört” av Löfven, Hallengren säger att “sjukvården är fortfarande tungt belastad” och Carlsson förklarar läget som “allvarligt”. Löfven påpekar också att det enligt Folkhälsomyndigheten finns en betydande risk för en tredje våg. Men trots dessa varnande ord så tolkar jag ändå helheten av aktörernas framtoning som mer “mjuk” än under föregående period där de uttryckte sig i mer skarpa, förmanande ordalag. Den 17 november sa Löfven att alla “behöver göra sin plikt, ta sitt ansvar för att stoppa den här smittspridningen, ett ansvar att ta reda på vilka råd och rekommendationer är det som gäller där just jag bor, att bara träffa människor som du bor med, att stanna hemma om du är det minsta sjuk”. Det ställs i kontrast till den 18 februari 2021 då han uttrycker sig så här: “För att bryta smittspridningen så måste alla försöka att träffa så få människor som möjligt och hålla avstånd”, och att det är “viktigt att stanna hemma om man känner sig sjuk”. Förut skulle man alltså *bara* träffa människor som man bor med, nu måste alla *försöka* att träffa *så få människor som möjligt*. Innan skulle man stanna hemma om man var *det minsta sjuk*, nu är det viktigt att stanna hemma om man *känner sig sjuk*. Det kan verka som en liten detalj, men det är viktigt att betona dessa skillnader, eftersom att det i kommunikationen finns makt att främja beteenden. Det är här som individer och befolkning blir styrbara, och genom att skärskåda språket synliggörs här även regerandekonsten som styrteknik. (Sjölander-Lindqvist, et al 2020, s.2). Under den “andra vågen” användes således ett mer auktoritärt och tvingande språk, medan det i denna tredje period framkommer en tydligare “frihet under ansvars- styrning”. Individen ska *känna efter* och avgöra själv hur den agerar. Det är alltså det egna personliga ansvaret som betonas, vilket det gjorts tidigare men nu i lite

andra ordalag. Den disciplinära maktstyrningen finns dock kvar som ett slags överhängande hot, vilket framkommer i orden från Löfven: “Om nuvarande åtgärder inte räcker, och vi ser att det här inte biter, ja då kommer åtgärderna att skärpas eller så kommer helt nya åtgärder”.

Hallengren ger under samma pressträff uttryck för en biopolitisk styrning, i form av tillsyn, vilket tolkas som en mekanism för att kontrollera befolkningen. “Tillsyn då, ja det är ett viktigt instrument för att säkerställa att reglerna följs”, säger socialministern och påtalar att de från Länsstyrelserna har fått upplysningar om att råden inte alltid följs. Det förekommer bland annat trängsel i butiker. Därför vill hon “betona att enskilda personer har ett ansvar att respektera maxantal i butiker, inte röra sig i stora grupper och undvika trängsel”.

Medborgarna informeras här om att de övervakas, vilket både är en biopolitisk styrning och samtidigt en form av regerandekunst i form av styrning på avstånd (Dahlstedt, 2009, s. 28-31).

Individens roll som arbetare betonas, och i synnerhet den som arbetar hemifrån. Den personen uttrycks, den 18 februari, av Löfven som en följsam individ som lyssnar till regeringen: “Regeringens signal om att det är viktigt att arbeta hemifrån för att minska smittspridningen har med det uppenbarligen nått fram”. Trots att det inte har vidtagits någon tvingande, disciplinär styrning så följer och lyssnar människor till regeringens *signal*. Vidare beskrivs hemarbete som “kanske den viktigaste insatsen en löntagare nu kan göra, och den som jobbar hemifrån värnar ju också om människor som måste gå till jobbet”. Hemarbetet framställs som en god och viktig gärning och bidrar till att hjälpa andra människor som inte har möjlighet att jobba på distans. Individens ansvar kopplas ihop med det gemensamma, och att det är när alla tillsammans tar sitt ansvar som smittspridningen kan hållas nere.

Den 31 mars 2021 aktualiseras och diskuteras påskhögtiden igen. Påsken kommer inte att bli som vanligt detta året heller och med hänsyn till det allvarliga läget så får det inte “förekomma stora påskfiranden” säger Löfven, och ber därför om en “rejäl kraftansträngning”. Vidare förklaras att de rådande restriktionerna kommer att ligga kvar. Tilltalet i denna pressträff är av informerande karaktär, vilka föreskrifter som finns och vilka åtgärder som görs. Den personliga och direkta betoningen på individen är nedtonad och ordet “du” används sparsamt i jämförelse med tidigare pressträffar och tal. Den uppfordrande och moraliserande inramningen av individens roll och ansvar syns inte lika tydligt. Istället lyfts olika lagar och förordningar fram, som begränsningsförordningen, den tillfälliga

pandemilagen och restauranglagen. Restriktioner beskrivs i siffror, med olika datum, klockslag, hur många personer det får vara i butiker och i sällskap och hur många kvadratmeter varje person har till sitt förfogande i butiker. Exempelvis säger Hallengren: “Varje person ska ha tio kvadratmeter till sitt förfogande i butiker och gym, och maximalt 500 personer får vistas samtidigt i en butik eller varuhus oavsett butikens yta”. Det är en styrning av individen i tid och rum, genom kontroll och beräkning. Det kan således utläsas som en typ av biomakt, men hänvisningen till lagarna är dock en maktform av disciplinär och juridisk karaktär.

Medborgarna ska förvisso fortsätta ta ansvar och “vi måste alla fortsätta begränsa kontakterna med andra människor, faktiskt ännu mer än vad vi gör idag”, säger Carlsson. Han säger vidare att “håll dig till din krets och fortsätt ta det ansvaret”. Det framstår som att den nuvarande normen är en begränsad social samvaro, men att det krävs lite till. Så även om individen ska anstränga sig något ytterligare så är meddelandet till befolkningen att vara uthållig. “Budskapet är detsamma, håll i, håll ut”, säger Löfven med och refererar till den förra påsken 2020. Det som är annorlunda jämfört med den förra påsken är att det nu finns “ett vaccin som bevisligen fungerar på de allra äldsta, där vi redan nu kan se tydliga effekter med färre sjuka och avlidna i sjukdomen”, som Carlsson förklarar det. Vaccinet beskrivs igen som en “ljusning”, denna gång av Löfven.

Sammanfattning:

Individen förväntas vara uthållig och fortsätta ta sitt ansvar. Enskilda personers ansvar betonas på så sätt att de ska respektera regler och inte trängas. Men det är mer betoning på styrning i form av lagar, förbud och kontroll än på individens personliga roll och moral. Det framställs även ett överhängande hot om strängare åtgärder om de nuvarande åtgärderna inte räcker till. En roll som dock särskilt pekas ut är löntagaren som arbetar hemifrån, den utmålas som en ansvarstagande individ, då den värnar om sina medmänniskor som inte kan arbeta hemifrån.

Diskussion och slutsatser

Resultatet och analysen ovan har lagt fram pusselbitar för hur staten förväntar sig att den enskilde medborgaren bör agera och bete sig under coronapandemin. Här ska nu pusselbitarna läggas på plats för att tydliggöra svaren och slutsatserna kring uppsatsens syfte, det vill säga att beskriva statens syn på individens ansvar under coronapandemin. Det besvaras genom de preciserade frågeställningarna:

- Hur beskrivs individernas roll och grundläggande ansvar i den svenska krishantering under coronapandemin 2020-2021?
- Vilka styrtekniker används för att främja medborgarnas vilja att förändra sitt beteende och ta ett större eget ansvar för sin egen och samhällets säkerhet?

Individen placeras i en moralisk och ansvarstagande roll som både ska ta ansvar för sig själv men också för alla andra, för hela befolkningen och för Sverige. Det är ett stort ansvar att axla. Medborgaren framställs både som lösningen och problemet, och som målet och medlet. Ansvarstagandet kommuniceras som en solidarisk handling som kräver uppoffringar och uthållighet. Men staten beskriver också en typ av individ som har mer förväntningar på sig än så, det är den resursstarka, disciplinerade och förnuftiga medborgaren. Den som har möjlighet att resa under påsken och sportlovet men som "tar sig en funderare" och stannar hemma, den som har ett arbete men som arbetar hemifrån, den som har råd att köpa lunch på sin lokala restaurang bara för att stötta verksamheten, den som har ett stort socialt nätverk men som begränsar sitt umgänge till "den närmsta kretsen". Det är den här typen av person som regeringen och myndigheterna tycks rikta sig till med sin kommunikation. Den ansvarstagande och resursstarka individen framställs både som normen, som den vanlige svensken, och som den ideala medborgaren. När vissa egenskaper och skyldigheter lyfts fram som naturliga så skapar också man ett ideal som medborgaren kan styras mot (Dahlstedt, 2000, 293-294). Det här kan även beskrivas utifrån regerandekunst, den subtila styrning som sker på avstånd och som syftar till att forma och främja människors beteenden (Larsson, 2019).

Vidare kan styrningen under pandemin förklaras utifrån biopolitiska tekniker, vilket yttrar sig i att staten styr och vägleder befolkningen med information, upplysning, råd och rekommendationer (Axelson & Qvarsebo, 2017, s.63). På pressträffarna presenterades olika

beräkningar och statistik för medborgarna, där man berättade hur många som har avlidit, hur många kvadratmeter varje person ska ha i butiken, hur många personer som får befinna sig i butiken eller på allmänna sammankomster. Det beskrev även hur man genom tillsyn kunde säkerställa huruvida råden efterföljdes. Den återkommande uppmaningen till medborgarna att sköta hygien, genom att tvätta händerna, är också en typ av biomakt.

Staten placerar in individens roll i det större kollektivet som utgör befolkningen. Det här resonerar med både biopolitisk styrning och med de styrtekniker som vi finner inom regerandekonsten. Den roll som individen förväntas ta är den ansvarstagande individen, som är uppoffrande och solidarisk, vilket ger uttryck för den moraliserande styrningen i form av regerandekonsten. Samtidigt ska individen axla den rollen för att hjälpa resten av befolkningen, så att samhällets välmående och den större folkhälsan främjas. Individens plats i gemenskapen både uppmuntrar och fordrar individen till att ta det ansvaret som ställs på den.

Det har dock även presenterats disciplinära former av makt, som är tvingande och vilar på lagar och förbud. Det framkommer i pandemilagen, i förbuden om antal personer på allmänna sammankomster, i bestämmelserna kring alkoholserving på restauranger, krogar, barer och caféer i andra uttalade förbud. Det ger uttryck för hur staten tar sitt (auktoritära) ansvar. Men min tolkning är att individens egna ansvar, i former av självbestämmande, har varit mer tongivande. Det jag anser att besvara eller förklara är dock inte hur balansen i denna ansvarsfördelning ser ut, utan hur individens ansvar framställs. Det kan ju dock säga något indirekt om statens roll, exempelvis att staten lär ha ett stort förtroende för, och tillit till medborgarna att de ska hantera och förvalta ansvarsrollen, med tanke på den omfattande ansvar som medborgaren ges. Det är dock en något motstridig tolkning mot bakgrund av den tidigare forskningen som beskrev att offentliga aktörer har låg tilltro till medborgarnas förmåga (Asp & Sjölund, 2014).

Jag vill återigen påminna om syftet med studien, vilket har varit att *beskriva* hur staten framställer individens roll och ansvar. Det korta summerande svaret på det är att individen framställs med ett moraliskt ansvar, både för sig själv och för hela samhället. Utifrån en foucauldiansk maktanalys menar jag att staten med hjälp av denna framställning även *styr* medborgaren i önskvärd riktning, genom normer, moralisering, information och även med tvång och kontroll. Därav har studien även ämnat beskriva med vilka styrtekniker som staten

försöker att forma och främja den önskvärda medborgaren. Studien har således inte ämnat att försöka belägga huruvida det har skett en ansvarsförskjutning eller ej, men genom att visa hur individens ansvar beskrivs och framställs under en omfattande kris som coronapandemin så kan förhoppningsvis dessa fynd vara ett *bidrag* till forskningen om ansvarsfördelningen mellan stat och individ i en kontext av krishantering.

Till sist vill jag säga något om jämlikhet och rättvisa, vilket jag anspelade på i början av avsnittet. Det finns en rättviseaspekt som förtjänar att lyftas fram när ansvaret fördelas ut allt mer på civilsamhället och de enskilda. Vissa grupper och individer passar inte in i ansvarsrollen som målas upp av staten och därför behövs vidare forskning kring hur ansvarsfördelningen utvecklar sig. Om den fortsätter i den riktning som Larsson (2019) beskriver, och om den ansvarsbeskrivning som jag har funnit under coronakrisen kommer att vara vägledande för krishanteringen i fortsättningen, så kan det finnas skäl att oroa sig.

Referenser

Litteratur:

Axelsson, T. & Qvarsebo, J. (2017). *Maktens skepnader och effekter: maktanalys i Foucaults anda*. (Upplaga 1). Lund: Studentlitteratur.

Cronqvist, M. (2009). Det befästa folkhemmet: Kallt krig och varm välfärd i svensk civilförsvarskultur. I M.Jerneck (Red.), *Fred i realpolitikens skugga* (s. 169-197). Studentlitteratur AB.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Towns, A.E. & Wängnerud, L. (2017). *Metodpraktikan*. Stockholm: Wolters Kluwer

Bergström, J. (2016). Vem bär ansvaret för samhällets katastrofriskreducering? In P. Becker, & S. Ullberg-Baez (Eds.), *Katastrofriskreducering: Perspektiv, praktik, potential* (pp. 81-104). [38865-01] Studentlitteratur AB.

Teorell, J. & Svensson, T. (2007). *Att fråga och att svara*. Malmö

Elektroniska källor:

Asp, V., & Sjölund, S. (2014). Enskildas ansvar vid allvarliga olyckor och kriser : Det offentliga syn och den enskildes agerande (Nr FHS 200/2013). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:fhs:diva-5155>

Anderson, C & Libell, P, H. (2020, 28 mars). In the Coronavirus Fight in Scandinavia, Sweden Stands Apart. <https://www.nytimes.com/2020/03/28/world/europe/sweden-coronavirus.html?searchResultPosition=1>

Bengtsson, R., Brommesson, D., & Edström, Z. (2020). *Svenskarnas inställning till internationellt samarbete inom civil beredskap*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Bennesved, P. (2020, 21 april). Historiska perspektiv på svensk krisberedskap. *humtank*.
<http://humtank.se/historiska-perspektiv-pa-svensk-krisberedskap/>

Dahlstedt, M. (2009). Aktiveringens politik : Demokrati och medborgarskap för ett nytt millennium (1:a uppl.). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-51134>

Enander, A. (2018). Människors förhållningssätt till risker, olyckor och kriser (2:a uppl.). Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:fhs:diva-8789>

Folkhälsomyndigheten (2020a, 16 januari). *Nytt coronavirus upptäckt i Kina*.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/januari/nytt-coronavirus-upptackt-i-kina/>

Folkhälsomyndigheten. (2020b, 11 mars). *Spridningen av covid-19 är en pandemi*.
<https://www.folkhalsomyndigheten.se/nyheter-och-press/nyhetsarkiv/2020/mars/?page=1>

Foucault, M. (2000). *The Politics of Health in the Eighteenth Century*. – Foucault, Michel. Power. Essential Works of Foucault, Volume 3. New York: The New Press: 90-105.

Foucault, M. (2008). *"Samhället måste försvaras"*: Collège de France 1975-1976. Hägersten: Tankekraft Förlag

Foucault, M. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979* . Edited by Michel Senellart. Translated by Graham Burchell (New York: Palgrave MacMillan, 2008), ISBN: 978-1403986542

Ghersetti, M. (2021). Den största nyheten. I Truedson, L. & Johansson, B. (red.) (2021). *Journalistik i coronans tid*. Stockholm: Institutet för mediestudier.

Gutting & Oksala, 2021 Gutting, Gary and Johanna Oksala, "Michel Foucault", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2021 Edition), Edward N. Zalta (ed.)
<https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=foucault>

Kvarnlöf, L. (2020). Hur kan vi förstå hemberedskap? : En orientering i hemberedskap som politiskt och empiriskt fenomen. Hämtad från

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:miun:diva-39571>

Krisinformation.se (29 mars, 2021). *Krishanteringens grunder*.

<https://www.krisinformation.se/detta-gor-samhallet/mer-om-sveriges-krishanteringssystem/krisshanteringens-grunder>

Larsson, O. (2019). *Ansvarsförskjutning och liberal styrning i skapandet av krismedvetna medborgare*. 121. 599-626.

Löfven, F (2020, 22 mars). *Tal till nationen*.

[.https://www.facebook.com/stefanlofven/videos/tal-till-nationen-22-mars-2020/2676772572580786/](https://www.facebook.com/stefanlofven/videos/tal-till-nationen-22-mars-2020/2676772572580786/)

MSB (2020a). *Beredskapslager*.

<https://www.msb.se/sv/amnesomraden/krisberedskap--civilt-forsvar/forsorjningsberedskap/beredskapslager/>

MSB (2020b). *Ansvar och roller*.

<https://www.msb.se/sv/amnesomraden/krisberedskap--civilt-forsvar/ansvar-och-roller/>

Nilsson, R. (2008). Foucault: en introduktion. Malmö: Égalité.

WHO, 10 maj 2021

Sandstig, Gabriella (2019) Riskkommunikation och krisberedskap i väst – av nöd och lust i

Anders Carlander, Patrik Öhberg & Elias Mellander (red) Ingen kommer undan kulturen.

Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Rambaree, K., & Nässén, N. (2020). 'The Swedish Strategy' to COVID-19 Pandemic: Impact on Vulnerable and Marginalised Communities. *The International Journal of Community and Social Development*, 2(2), 234–250. <https://doi.org/10.1177/2516602620936048>

Regeringskansliet. (2020, 24 mars). Pressträff med socialminister Lena Hallengren.

https://www.youtube.com/watch?v=GeldcqNO8h4&list=PLCU9o4S8cKeLwVHH04IIF8e5bwP3Ws0oV&index=2&ab_channel=Regeringskansliet

Regeringskansliet (2020, 22 november). Statsministern håller tal till nationen.

https://www.youtube.com/watch?v=IazbulluVT0&list=PLCU9o4S8cKeLwVHH04IIF8e5bwP3Ws0oV&index=4&ab_channel=Regeringskansliet

Regeringskansliet (2021, 31 mars). Digital pressträff med statsministern 31 mars 2021

https://www.youtube.com/watch?v=-ksDDm8vPTY&list=PLCU9o4S8cKeLwVHH04IIF8e5bwP3Ws0oV&index=6&t=1385s&ab_channel=Regeringskansliet

Regeringskansliet (2021, 18 februari). Digital pressträff med statsministern 18 februari 2021.

https://www.youtube.com/watch?v=a9nBJafcfSM&list=PLCU9o4S8cKeLwVHH04IIF8e5bwP3Ws0oV&index=5&t=860s&ab_channel=Regeringskansliet

Sjölander-Lindqvist, A., Larsson, S., Favia, N., Gillberg, N., Marciano, C., Cinque, S. (2020).

Communicating About COVID-19 in Four European Countries: Similarities and Differences in National Discourses in Germany, Italy, Spain, and Sweden.

<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fcomm.2020.593325/full>

SVT. (u.å.). *Coronavaccin i Sverige och världen*.

<https://www.svt.se/datajournalistik/corona-vaccin/>

Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund:

Studentlitteratur

Propositioner och utredningar

Samhällets säkerhet och beredskap (Prop 2001/02:158)

Stärkt krisberedskap – för säkerhets skull (2007/08:92,

Samverkan vid kris - för ett säkrare samhälle (Prop. 2005/06:133)

SOU 2001:41

SOU 2001:41, 74, 77